

Andrej Škol kay: *Médiá a globalizácia.*

1. vydanie. Bratislava: Škola komunikácie a médií, 2009, 351 strán, ISBN 978-80-970202-7-9.

Tristopäťdesiat stranová monografia *Médiá a globalizácia* slovenského mediálneho analytika Andreja Škol kaya je zameraná na najnovšie a historické trendy v interakcii médií a medzinárodných politických vzťahov. Autor krátko pôsobil ako zahraničnopolitický novinár v denníku *Práca* a prispieval do denníka *Sme*. V súčasnosti sa venuje publikačnej a vedeckovýskumnej činnosti najmä pre zahraničné subjekty a príležitostne prednáša na Fakulte sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave predmet *Médiá v medzinárodných vzťahoch*.

Andrej Škol kay pri písaní svojej práce vychádzal z množstva prevažne najnovších akademických knižných a časopiseckých zdrojov zahraničného pôvodu. Tieto zahraničné zdroje sú prevažne americké, anglické (alebo v angličtine vychádzajúce medzinárodné odborné časopisy a knihy) a české knihy a časopisy. Autor použil aj archívne zdroje, ako aj staršiu i novšiu memoárovú literatúru (napríklad aj diela T. G. Masaryka, Edvarda Beneša či neslávne známeho ministra propagandy /„ľudového osvietenstva“/ nacistickej vlády Josepha Goebbelsa).

Práca Médiá a globalizácia je inovatívna nielen štruktúrou, ale aj hutnosťou textu a jazykovým spracovaním, ktoré je pútavé. Chybou sú občasné gramatické preklepy. Z hľadiska metodického prístupu sa autor snažil o priebežné porovnanie teórií *agenda-setting*, *priming*, *framing* a *gate-keeping* s empirickými príkladmi. *Teória agenda-setting* tvrdí, že médiá nastolujú témy, o ktorých ľudia premýšľajú a ktoré následne ľudia považujú za dôležité. *Teória priming* tvrdí, že médiá vedia niektoré témy prezentovať tak, že rôznymi prostriedkami (napríklad poradím) zvýraznia časti určitého príspevku alebo programu, ktoré médiá považujú za dôležité, pričom zdanie objektivity zostáva zachované. *Teória framingu* je podobná teórii primingu, len s tým rozdielom, že ide o celkové, väčšinou implicitné, t. j. kontextové „zarámovanie“ vyznenia príspevku alebo programu. *Teória gate-keepingu* tvrdí, že médiá slúžia ako „brány“ toho, čo sa dostane k recipientom.

Pokiaľ ide o obsah, autor uvádza, že neexistuje jednotný prístup k skúmaniu vzniku, vplyvov a dopadov medzinárodnej komunikácie. To je ale problém viacerých oblastí spoločenských vied. V prípade recenzovanej publikácie sa autor preto zamerl najmä na oblasť medzinárodných konfliktov, vojen a medzinárodnej propagandy a s tým spätý rozvoj diplomacie.

Knihá má deväť kapitol a zoznam literatúry. Jednotlivé kapitoly sú síce hutné, ale niekedy to je na úkor ideovej súdržnosti celej knihy. Inými slovami, niektoré kapitoly na seba nadväzujú len veľmi voľne a väčšinou by mohli tvoriť základ samostatnej monografie. Obal knihy je esteticky jednoduchý a tvorí ho len názov knihy, meno autora a umelecká ilustrácia „medzinárodného televízneho sveta“ v tmavomodrej farbe na bielom pozadí. Jednotlivé kapitoly uvádza vždy najmenej jeden citát, niekedy aj dva citáty, ktoré majú ilustrovať pútavým spôsobom obsah či hlavnú myšlienku danej kapitoly.

V prvej kapitole nazvanej *Význam medzinárodnej komunikácie* sa autor zamýšľa nad stúpajúcim významom médií v medzinárodných globalizovaných vzťahoch. Pritom znamená množstvo mediálnych alebo medializovaných medzikultúrnych konfliktov. Väčšina medzikultúrnych konfliktov je prezentovaná iba opisne. Podrobnejšie sa autor venuje iba kultúrno-náboženskému konfliktu, ktorý spôsobil dovtedy málo významný dánsky denník, keď sa rozhodol zverejniť kontroverzné karikatúry moslimských symbolov koncom roku 2005. Autor sa po rozsiahlejšej diskusii o právnych a etických aspektoch tohto prípadu prikláňa k tzv. liberálnemu pragmatizmu ako k najlepšej stratégii medzikultúrnej koexistencie. Liberálny pragmatizmus znamená, že sloboda prejavu sa síce chápe ako uni-

verzálna hodnota, ale jej nevyhnutnou súčasťou musí byť tolerancia. Je to rozdiel od tzv. liberálneho fundamentalizmu, ktorý tiež považuje slobodu prejavu za univerzálnu hodnotu, ale nezohľadňuje dôležité liberálne kritérium tolerancie. Tretia možnosť – multikulturalizmus – relativizuje slobodu prejavu, podobne ako štvrtá možnosť – náboženský alebo etnický fundamentalizmus.

Pokiaľ ide o vysvetlenie častého medzinárodného dopadu rôznych foriem symbolických javov v medzinárodnej komunikácii a politike, autor tieto fenomény vysvetľuje na základe teórie nemeckého sociológa Niklasa Luhmana. Podľa Luhmana nie je moderná spoločnosť jedna obrovská sieť, ale pozostáva z veľkého množstva voľne prepájaných sietí. Tieto siete sa navzájom ovplyvňujú, ale nie sú navzájom úplne prepojené. Za veľmi špecifických okolností sa v sieťach objavujú vlny porúch, ktoré fungujú ako katalyzátory vzniku ďalších „porúch“. Inými slovami, napríklad demonštrácie proti karikatúram neboli vyvolané karikatúrami samotnými, ale tzv. dominovým efektom. Faktom je, že mnohí, ktorí protestovali proti karikatúram, tieto ani osobne nikdy nevideli.

V druhej kapitole s názvom *Vznik a rozvoj medzinárodnej komunikácie* autor skúma medzinárodnú komunikáciu z hľadiska dopravno-komunikačného a z hľadiska mediálno-komunikačného. Autor zdôrazňuje prepojenosť až vzájomnú závislosť oboch typov komunikácie. Zaujímavá je najmä časť o význame a rýchlosti komunikácie v rámci ríše Inkov alebo časť o možnom dobytí či „objavení“ sveta starými Číňanmi. V rámci mediálno-komunikačného prístupu autor kategorizoval a zhodnotil vlastnosti rôznych médií v medzinárodnej komunikácii. Poukazuje na špecifiká tlače, telegrafu, fotografie, rozhlasového a televízneho vysielania a internetu. Vo všeobecnosti, autor poukazuje na rozporuplnosť vzťahu medzi zmenami v spoločnosti a vynálezom nových komunikačných technológií a zariadení. Inými slovami, autor kritizuje časť tzv. technologických deterministov, ktorí prisudzujú rozvoju komunikačno-informačných technológií jednoznačne alebo prevažne pozitívny vplyv. Súčasne uvádza množstvo príkladov, keď náskok v rozvoji a používaní aj nedomoderných komunikačno-informačných technológií a zariadení poskytol rozhodujúcu výhodu v konkurenčnom zápase národov sveta. Zdá sa, že autor predsa len niečo akceptuje z predstáv stúpcov technologického determinizmu.

V tretej kapitole nazvanej *Zahraničná politika a diplomacia v mediálnom veku* autor rozoberá zmeny, ktoré nastali v zahraničnej politike a diplomacii v dôsledku prudkého rozvoja a zásadnej transformácie pôsobenia médií, ako aj v dôsledku nárastu významu svetovej verejnej mienky. Kapitola uvádza množstvo konkrétnych príkladov, ako sa americkí, britskí, ale aj francúzski, slovenskí či českí diplomati a politici a političky snažili a snažia využiť, prípadne zneužiť médiá vo svoj prospech. Autor spochybňuje viaceré tradované predstavy o neobmedzenom či veľkom vplyve médií na rozhodovanie politikov v otázkach medzinárodných vzťahov (napríklad v prípade intervencie amerických síl do Somálska v roku 1992 a ich následného stiahnutia o rok neskôr). Školky v tejto časti rozoberá aj zdroje mediálnej moci, medzi ktoré zaraďuje napríklad finančnú nezávislosť a nezávislejší výber pracovníkov. Zaujímavá je aj časť o vplyvoch televízneho vysielania na medzinárodnú politiku, kde autor rúca mýtus o vplyve CNN faktora, t. j. predstavu, že médiá a najmä televízne vysielanie, donedávna prezentované najmä medzinárodnou spravodajskou televíziou CNN, výrazne a vždy ovplyvňujú zahraničnú politiku štátov. Autor súčasne uvádza „inú stranu CNN faktora“ ako často zabúdaný mediálny fenomén. „Iná strana CNN faktora“ znamená, že intenzívne spravodajstvo o určitom konflikte vedie k spravodajskému a spoločensko-politickému podceneniu iných konfliktov, často omnoho závažnejších, ako sú tie, o ktorých – aj tzv. seriózne či médiá verejnej služby – informujú.

Autor sa pri hodnotení vplyvu médií na medzinárodnú politiku prikláňa k tvrdeniu Fujitu, ktorý zhodnotil vplyv médií ako závislý od postoja politikov, t. j. existencie jasnej a koherentnej zahraničnej politiky.

V štvrtej kapitole s názvom *Médiá v zahraničnej politike a diplomacii* autor rozoberá teoretické aspekty vzťahov médií a teórií medzinárodných vzťahov. Ide o teóriu dominan-

cie médií, o teóriu dominancie medzinárodnej politiky a diplomacie a o teóriu symbiózy alebo vzájomnej závislosti medzinárodnej politiky a medzinárodných médií. Pre slovenského a českého čitateľa je zaujímavá najmä časť, ktorá uvádza rôzne sprisahanecké tézy či „teórie“, ktoré vznikli v Československu v prvých rokoch po zrušení sa komunistického režimu. Autor prisudzuje ich vznik (a teda dominanciu teórie vplyvu médií v predstavách mnohých postkomunistických politikov) neznalosti fungovania médií v liberálnodemokratickej spoločnosti. Pokiaľ viem, nikto zatiaľ takýto prehľad československých postkomunistických konšpiračných teórií nepublikoval.

Okrem toho autor v tejto kapitole rozoberá aj tri potenciálne úrovne vplyvu médií (z hľadiska geografického) a oboznamuje čitateľa s významnými medzinárodnými médiami, pričom osobitnú pozornosť venuje CNN International, al-Džazíre a Slobodnej Európe. Tieto tri médiá boli autorom vybrané preto, lebo sú, alebo boli niečím výnimočné v medzinárodných vzťahoch, prinajmenšom vo vzťahu k Československu.

V piatej kapitole s názvom *Teórie medzinárodných vzťahov a medzinárodnej komunikácie* sa autor zamerá na vzťah teórií medzinárodných vzťahov a medzinárodnej komunikácie. Autor uvádza, že ide o nówum z hľadiska skúmania danej problematiky. Školky opätovne poukazuje na známy problém v spoločenských vedách, a to na arbitrážnosť pri katalogizovaní poznania, t. j. v tomto prípade pri vytváraní teórií medzinárodných vzťahov. Pozitívne je, že jednotlivé teórie medzinárodných vzťahov dáva do kritického zrkadla alebo prinajmenšom odkazuje na literatúru, ktorá ich viac alebo menej spochybňuje. V závere piatej kapitoly autor prináša rozsiahle poznámky o povojnových diskusiách a o novom svetovom informačnom a komunikačnom poriadku, ako aj súvisiace protichodné vysvetlenie príčin a možností regulácie medzinárodného toku informácií.

Šiesta kapitola nazvaná *Definície, kritéria a princípy medzinárodnej komunikácie* mala byť najskôr zaradená na začiatok knihy. Aspoň tak býva zvykom pri prácach, ktoré majú využitie ako skriptum (hoci táto publikácia jednoznačným skriptum nie je, ale dá sa použiť aj ako vysokoškolská učebnica). Autor tu rozoberá podobnosti a odlišnosti v rámci konceptov verejnej diplomacie, vzťahov s verejnosťou, brandingu, propagandy, politického marketingu, reklamy a žurnalistiky. Zaujímavá je časť, ktorá na základe rôznych novších aj starších výskumov v rámci citovanej metaanalýzy definuje explicitné a implicitné kritéria zahraničnopolitického spravodajstva. Ide o to, že je veľmi presne stanovené, čo ovplyvňuje výber správ. Samozrejme, ako to už býva pri takýchto podrobných výskumov, tých zistených kritérií je možno až priveľa.

Siedma kapitola *Médiá a propaganda počas vojen a konfliktov* rozoberá tri základné dilemy vojnového spravodajstva a potom úlohu médií počas vybraných vojenských konfliktov. Po prvé, kedy, ak vôbec, môžu byť žurnalisti a médiá úplne neutrálne pri informovaní z oblasti konfliktov? Akú pozitívnu alebo negatívnu úlohu zohrali médiá pri iniciácii, rozšírení alebo utlmení vojenských a etnických konfliktov? Ako by sa malo v ideálnom prípade alebo aspoň v bežnej praxi informovať o vojenských a etnických konfliktoch?

Zaujímavá a podrobne spracovaná je najmä časť venovaná Vietnamskej vojne, kde autor na základe dostupných výskumov prehodnocuje v ľudovom povedomí zafixovanú tézu o veľkom vplyve amerických médií na neúspech amerických síl a americkej politiky v tejto oblasti. Autor sa odvoláva na známeho amerického vedca D. Hallina, podľa ktorého sa postoj médií k vojne vo Vietname menil. Najprv bol tento postoj podporný, až neskôr začali médiá spochybňovať nádej na víťazstvo, ako aj zmysel amerického vojenského úsilia vo Vietname. Prečo došlo k tomuto zvratu? Médiá sa nechali ovplyvniť z rôznych zdrojov. V prvom rade, videli, aká bola politická a vojenská skutočnosť vo Vietname. Po druhé, bol tu aj vplyv americkej verejnej mienky, ako aj amerických analytikov z vládnych miest a politickej opozície. Nakoniec, americká spoločnosť bola v tom čase v hlbokoj domácej spoločenskej kríze (rasizmus, vraždy obľúbených politikov...).

Ôsma kapitola *Propaganda a médiá v dejinách Československa a Slovenska* asi prvýkrát ponúka kompletný, hoci len stručný prierez úlohy médií a propagandy v politických

dejinách Slovenska v celom 20. storočí. Cenné je, že autor pátral po informáciách aj v archívoch. Kapitola obsahuje aj osobitnú časť venovanú meniacemu sa imidžu Slovenska po páde komunizmu. Tento imidž sa menil na základe politik a aktivít vlád a politikov. Autor vysvetľuje, prečo je imidž krajiny dôležitý, ale aj faktory, ktoré ovplyvňujú imidž krajiny v očiach zahraničných politikov a diplomatov: informácie z veľvyslanectiev, osobné styky, spravodajstvo v prestížnych médiách, oficiálne správy medzinárodných organizácií a analytikov, alebo dokonca pôsobenie oficiálnej aj neoficiálnej štátnej reprezentácie. Osobitne sa vytvára mediálny imidž krajiny, ktorý vychádza v prvom rade z politiky vlády v určitých kľúčových oblastiach, z prístupu vládnucej garnitúry k zahraničným novinárom a z často zdanlivo nepodstatných vyjadrení politikov.

Posledná kapitola *Trendy v oblasti medzinárodnej komunikácie, diplomacie a propagandy* načrtáva niektoré možnosti v oblasti verejnej diplomacie a využitia tradičných aj nových médií v diplomacii a v medzinárodnej politike.

Kniha *Médiá a globalizácia* je zaujímavým a dôležitým príspevkom, a to aj napriek vyššie uvedeným výhradám, k aktuálnemu aj historickému poznaniu pre odborníkov na medzinárodné vzťahy, ako aj pre zahraničnopolitických žurnalistov.

Oskar Bardiovský